

Др Срђан ЂОРЂЕВИЋ*

Др Никола ИВКОВИЋ**

СТУДЕНТСКЕ БЛОКАДЕ У СРБИЈИ И ЉУДСКА ПРАВА

Апстракт

Богатство реалног живота непрестано нас приморава да преиспитујемо разумевање важећих правних норми у области људских права. Са таквим изазовима српско друштво се суочило нарочито у време познатих студентских блокада током претходне и ове године. У ускомешалој маси друштвених превирања на сцену политичког и правног поретка појавили су се тешко решиви проблеми сукоба између појединих људских права, што представља инспиративан истраживачки материјал; за пропитивање и преиспитивање моћи правног поретка да их решава постојећом регулативом. Из тих разлога, ауторима се учинило прихватљивим да се упусте у анализу стања људских права „на терену“ и у формалном оквиру правних норми. Вишемесечни друштвени живот оптерећен студентским блокадама и протестима открива праве домаћаје (не)способности правног поретка да успостави одрживост примене сопствених правила о поштовању појединачних људских права када је њихова примена угрожена. Аутори претпостављају да ће нас резултати истраживања одвести до поља вредносног преиспитивања важећег правног поретка, посебно када је реч о његовој примени. Осим тога, за очекивати је да се запазе и одређене недоследности у постојећој концепцији људских права.

Кључне речи: студентска блокада, пленум, људска права, устав, правда.

1. УВОД

Све је почело 1. новембра 2024. године, тако би могао започети и увод у овај рад. Реч је о датуму који је постао општепознат услед велике трагедије у којој је погинуло 16 лица услед пада надстрешнице на Железничкој станици у Новом Саду.

* Редовни професор, Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет, Република Србија, sdjordjevic@jura.kg.ac.rs ORCID: 0000-0002-7005-1810.

**Доцент, Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет, Република Србија, nivkovic@jura.kg.ac.rs ORCID: 0000-0002-9064-8702.

Овај катастрофалан догађај изазвао је огроман револт и незадовољство становништва, додатно подстакнуто недовољно јасним и конфузним изјавама представника власти тим поводом.

У једном тренутку на јавној сцени појављује се студентска популација као водећа друштвена снага која је покренула организовану реакцију поводом недовољно јасних одговора надлежних институција јавне власти на постојећу ситуацију. Формулисани су захтеви првенствено везани за утврђивање одговорности поводом ове несреће, испостављени јавно властима, уз истицање да се од протеста неће одустати док се захтеви не испуне. Једна од запаженијих активности које су студенти спровели јесте физичка блокада зграда скоро свих државних факултета и ректората универзитета у Србији, чиме се дошло до фазе потпуне студентске блокаде високошколских установа.

Не улазећи у политичке анализе збивања у српском друштву током последња два месеца претходне и неколико почетних месеци 2025. године, основна намера аутора овог рада је да се студентске блокаде посматрају са правног становишта, и то у контексту људских права. Зато је упутно запитати се о аргументованом упоришту или уточишту за анализу студентских блокада са правног аспекта. Сваки догађај који има за свој циљ изражавање ставова употребом људског права подразумева и контролу у односу према људским правима других. Уколико се ради о злоупотреби људског права онда можемо бити посве сигурни да ће се на другој страни затећи угрожавање људских права и слобода других лица. Зато би било сасвим логично утврдити да ли се студентским блокадама врши употреба или злоупотреба људских права која припадају некој групи студената. У зависности од одговора на ово прво питање, стићи ће се и до одговора о правима и слободама других лица, а у конкретном случају то ће бити: наставници, сарадници и ваннаставно особље запослено на високошколским установама, други студенти који нису у блокадама или их не подржавају, али и друга лица. Та друга лица могу бити чланови породица запослених на високошколским установама, чланови породица студената, као и лица која пружају одређене услуге високошколским установама или од истих примају услуге.

Полазно и жаришно питање које се поставља односи се управо на проблем напетости између људских права која је изазвана студентским блокадама. У циљу њиховог објективног доживљаја поступодни део рада односи се на представљање друштвеног новума званог „пленум“, чиме се ствара основ за боље разумевање правне опсервације централне теме рада.

2. СТУДЕНТСКИ ПЛЕНУМ

Студентске протесте је обележила и појава тзв. студентских пленума, као потпуно атипичне, затворене и магловите форме деловања. Појава овог облика студентског ангажмана представља новину у друштвеном животу Србије, па би и

његова теоријска анализа била сасвим извесно преурађена. Оно што можемо тим поводом је да, на основу расположивих сазнања, изведемо само основне утиске. Извори тих сазнања пристижу из личних ауторских доживљаја као универзитетских наставника и из медијских информација. Лични доживљаји су, наравно, оптерећени опасностима субјективистичког приступа, без обзира што представљају одраз непосредних и изворних сазнања. Уз изнету резерву, склони смо разумети студентски пленум као један атипичан и необичан модел затвореног студентског окупљања, који носи са собом и солидну дозу тајновитости. Није реч о класичном облику тајног друштва, с обзиром на изражене јавне презентације резултата деловања студентског пленума. Његова унутрашња садржина је апсолутно мистификована, јер не постоји унапред познат број студената који присуствују састанцима, прецизирана већина за доношење одлука, не постоје ни стални ни нестални чланови, већ неодређене и магловите претпоставке о свему томе. Уз такву неодређеност, студентски пленум је показао реалну фактичку друштвену моћ успешно блокирајући објекте високошколских установа и сам процес високог образовања.

Анализирајући сазнања до којих смо дошли на основу разговора са студентима који учествују у раду пленума, потврђује нам се утисак да је реч о друштвеном конструкту, који превазилази сопствени организам. Деперсонализован, анонимизован, без идентификације његових чланова, студентски пленум је постао вештачка друштвена творевина, која је одвојена од чланова до мере апсурда, јер би могао функционисати безмало потпуно неvezано за људски фактор. Иако изнето становиште изгледа ненормално у односу на уобичајена очекивања од различитих формата друштвеног активизма, ево прилога изнетом. Поставили смо питање једној студенткињи активној у раду студентског пленума о томе да ли би се сматрало да је одлука пленума донета са убедљивом већином, уколико је било присутно троје студената, па је двоје гласало „за“? Одговор је гласио: „Па, наравно!“ На нашу даљу опаску да је ипак реч о само троје присутних, студенткиња је била изненађена и одговорила: „Али, то је пленум!!!“

Непосредан извор сазнања требало би да буде поуздан и аутентичан; да потврђује закључак који се изводи из тога. Без обзира на драстичну суштину представљеног разговора који је вођен у форми „питање-одговор“, и други састанци студентског пленума, макар на високошколској установи на којој раде коаутори, доводе до истих закључака. Уобичајена је пракса да се на улазу у зграду факултета остављају индекси студената који дођу да би присуствовали тим састанцима. С обзиром на то, апсолутно смо сигурни у тврдњу да је тим састанцима пленума присуствовало од 10, 15 до 40 студената. Само се једном десило да је на једном састанку било присутно скоро 150 студената. Наравно, изнете бројке односе се на факултет на којем, иначе, има активних око 1900 студената, узгред буди речено.

Неидентификованост студената који учествују у раду пленума постигнута је начином и каналима комуникације са другим лицима. Одлуке, ставови, закључци,

саопштења и друге врсте обраћања студентских пленума вршена су искључиво са gmail налога („neformalnagrupastudenata“, „studentiublokadi“) и путем друштвених мрежа, уз немогућност препознавања лица која су учествовала у раду пленума, конкретног начина њиховог рада и одлучивања. На организованим састанцима факултетске управе и наставника са студентима свакако да је било непосредне комуникације „лицем у лице“. Али, никада се није десило да су на тим разговорима студенти одлучивали, већ је одговор увек био да ће о томе пленум одлучити и да ће се одлука саопштити путем интернет мреже.

Има ли се у виду напред наведено, постаје очигледније колико је тачна тврдња о деперсонализованости, анонимности, мистификацији студентског пленума као друштвеног конструкта који излази из оквира институционалности, па постаје нека врста „деинституционализоване институције“ са анархичним односом према државно-правном систему.

3. СЛОБОДА МИРНОГ ОКУПЉАЊА

3.1. Уставни оквир Србије

Уколико у институцији као једно од њених обележја препознамо моћ, онда је неспорно, као што је у уводу већ и наглашено, да моћ карактерише студентске пленуме, посебно имајући у виду блокаду високошколских установа. Ова блокада је вишеструка, јер је усмерена ка: објектима (у државном власништву), запосленима у високошколским установама, студентима и делатности високошколских установа. Наведене последице истовремено су изазов за упуштање у анализу стања људских права у условима студентских блокада. У том циљу, треба кренути од првобитног разумевања студентских блокада високошколских установа у почетном периоду, уз напор њиховог подвођења под одговарајући правни оквир људских права.

Зато се и намеће потреба указивања на људско право на мирно окупљање као потенцијални уставни оквир студентских блокада. Сходно уставном концепту, налазимо се на терену слободе окупљања као саставног дела корпуса људских права и слобода. “Слобода окупљања и удруживања омогућава развој цивилног и политичког друштва, даје простор људима да изразе различита виђења, вредности или интересе и пружа место да се таква виђења, вредности и интереси чују.” (Ђурђевић, 2009, 480)

Правилна примена слободе окупљања као уставне категорије своди је на мирно окупљање, без обзира у ком облику се окупљање изражава. У овој уставној формули истовремено се истиче уставна гаранција окупљања и њена ограниченост, која се своди на искључивање признавања слободе окупљања уколико није реч о мирном окупљању. То значи да се под уставну норму слободе окупљања не препознаје немирно, већ само и искључиво мирно окупљање. Свако окупљање које није мирно излази из оквира уставне гаранције, па се окупљање са елементима

немира, насиља и агресије има сматрати уставно недопуштеним понашањем и повредом Устава. И ово би требало да буде прва и полазна основа за правилно разумевање дозвољене слободе окупљања грађана, која се своди на мирно окупљање.

Тек након тога наилази се на уставно нормирање два основна модела окупљања – у затвореном и на отвореном простору, уз значајно разликовање међу њима. Тако је прописано да окупљање у затвореном простору не подлеже одобрењу, ни пријављивању, док за окупљање на отвореном простору важи супротно правило, јер оно подлеже пријављивању државном органу, у складу са законом. Уставописац је посебно нагласио зборове и демонстрације као најтипичније појавне искуствене облике окупљања грађана, допуштајући да се то може дешавати и на неке друге начине употребом израза „и друга окупљања грађана“. Неограниченост листе начина окупљања грађана подразумева да уставна норма прихвата све моделе које може испоручити богатство фактичког понашања грађана који формирају одређену скупину на спонтаном или договореном месту (или местима) у одређеном времену и са идентичним циљевима изражавања ставова према јавној власти и друштву у целини. Наравно, уз предуслов да је реч о мирном окупљању. Зато ће бити интересантно утврдити да ли се студентске блокаде могу подвести под „друга окупљања грађана“; тим поводом биће изнета схватања аутора при самом крају рада.

С обзиром да су предмет нашег тренутног интересовања студентске блокаде високошколских установа, сасвим је извесно да се оне дешавају у затвореном простору, па би у старту требало искључити њихово подвођење под окупљање грађана на отвореном простору. Но, то још увек не значи ни да се студентске блокаде могу подвести под окупљање грађана у затвореном простору, а ево и због чега. Уставна интонација слободе мирног окупљања грађана упућује нас на очекивање да је реч о скупу грађана (у овом случају студената), које је временски и просторно ограничено. Временска ограниченост значи да се започето окупљање оконча у неком разумном року, који свакако не би прелазио део дана или пар дана, док просторну ограниченост разумемо као део унутрашњег простора одређеног објекта или чак цео објекат. А студентске блокаде су изведене у непрекидном трајању од неколико месеци и обухватале су читаву унутрашњост објеката факултета и универзитета.

И то би била наредна линија мисаоно-логичке разраде уставног правила о слободи мирног окупљања грађана, а конкретно студената. Док се налазимо на терену нормативне анализе усмеримо пажњу и на уставно овлашћење законодавцу да може ограничити слободу окупљања, „и то без обзира да ли је реч о отвореном или затвореном простору“ (Ђорђевић, 2010, 245) „само ако је то неопходно ради заштите јавног здравља, морала, права других или безбедности Републике Србије“. (Устав Републике Србије, 2006, чл. 54. ст. 4)

3.2. Европско разумевање слободе окупљања

Правилно разумевање слободе мирног окупљања нас доводи до упитаности о томе да ли логика уопште дозвољава да студентске блокаде супротставимо правима других, као и другим друштвеним вредностима? Јер, уколико се претходно утврди да студентске блокаде задовољавају уставни оквир слободе мирног окупљања, онда би имало смисла успоставити контролни механизам о томе да ли се остваривањем слободе мирног окупљања вређају вредности које би утицале на рестрикцију слободе мирног окупљања. Односно, уколико студентске блокаде нису начин остваривања слободе мирног окупљања, онда је непотребно вршити овај вид уставне контроле. Став о правној неприхватљивости студентских блокада одвео би нас из уставног миљеа загарантованог права на слободу мирног окупљања. То још увек не значи да је апсолвирано питање студентских блокада са становишта људских права, због чега се препуштамо даљој анализи у овом правцу.

Правилно (а то може бити само потпуно) овладавање слободом мирног окупљања значи да ову слободу треба разумети као уставно претпостављену, а допуштеност њеног ограничења као изузетке са уским тумачењем. Јер, суштина њеног постојања огледа се у прихватљивој потреби да се у демократском друштву изразе, препознају и чују ставови које износи одређени део друштва. Реч је о друштвеном мишљењу поводом неких догађаја, одлука, потеза јавне власти или других делова друштва. У мери у којој не постоји могућност да се изразе друштвени ставови путем убичајених институционалних канала, начина и средстава друштвене комуникације, слобода мирног окупљања представља модел ангажованости одређених мање или више (не)организованих друштвених група. Гаранција слободе мирног окупљања прописана је, како уставном нормом, тако и нормативним оквиром Европске конвенције о људским правима, (Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, 2003, чл. 11) што је произвело и одговарајућу праксу Европског суда за људска права. Тако, „Европски суд тумачи члан 11, упркос његовој аутономности и специфичности, у светлости члана 10, и у том погледу посебно узима у обзир да је заштита мишљења и идеја један од циљева слободе окупљања, те да члан 10. став 2. Конвенције оставља мало простора за ограничење слободе изражавања у области политичког говора и питања од општег значаја“. (Крстић, Маринковић, 2016, 223)

Из тих разлога и разумевање слободе мирног окупљање потребује пажљив и одмерен приступ, који ће, наравно, увек зависити и од специфичности сваког конкретног случаја. Но, пре тога, увек треба успоставити полазну основу која ће се темељити на принципијелној прихватљивости у смислу теорије људских права. Такви напори су подржани, како од стране филозофије људских права, тако и од стране

релевантне правне документације којом се успостављају правила и утврђују правни стандарди.

За утврђивање неспорних закључака о студентским блокадама са становишта уставне гаранције слободе мирног окупљања, питање је у којој мери нам може бити од помоћи пракса Европског суда за људска права, а ево из ког разлога. Уколико се држимо становишта да се вишемесечне студентске блокаде високошколских установа тешко могу подвести под уставни режим слободе мирног окупљања, онда је упитна и примењивост праксе ЕСЉП из ове области. Непосредно не, али нам референтне судске одлуке могу рефлексно значити за суптилније разумевање проблемске ситуације. При томе, не треба previdети да одредбе саме Европске конвенције за заштиту људских права, па следствено томе и пракса ЕСЉП, не пружају одговор на питања домашаја разумевања облика испољавања мирног окупљања. Очигледно је да се полази од тезе да се налазимо на терену фактичког испољавања ставова кроз окупљање чија форма не може бити унапред позната, с обзиром да зависи од креативне воље и оперативних капацитета грађана који се окупљају.

Иако би било врло тешко подвести под мирно окупљање вишемесечне блокаде објеката високошколских установа у смислу Устава Србије и ЕКЉП, ипак смо склони да одређена схватања ЕСЉП и стандарде који настају прихватимо и приликом анализе студентских блокада. Тако, на пример, инстистирање на потреби пажљивог стрпљења и толеранције јавне власти према учесницима мирних окупљања јесте прихватљив атрибут који државу чини одговорном и демократском и у случају студентских блокада. А чињеница је да пет месеци надлежни органи јавне власти нису испољавали силу према студентима који су организовали и учествовали у блокадама, што се може сматрати и својеврсним тестом демократске зрелости јавне власти.

Имајући у виду централни темат овог рада, још једном желимо нагласити да аналитичку пажњу усмеравамо ка самим блокадама, без обзирања на манифестације које су студенти изводили на отвореном простору, као што су блокаде саобраћајница, путева, одређених институција јавне власти, маршеви, краткотрајне шетње, маратонска пешачења и сл. Без обзира што су у тим ситуацијама непосредно примењиви стандарди ЕСЉП, примарно и искључиво смо заинтересовани за блокаде објеката високошколских установа.

С тим у вези, уколико смо сагласни да су вишемесечне студентске блокаде факултета и универзитета противуставне и противзаконите, укажимо да је ЕСЉП „и протесте у државним зградама сматрао мирним окупљањима, и представке њихових учесника разматрао у оквиру права из члана 11, иако ти протести нијесу одржани у складу са законом и иако су довели до извјесног ремећења јавног реда“. (Акција за људска права, 2020, 18)

У односу на указане одабране судске одлуке, чини се примереним издвојити једну која се односи на случај из Грузије. (*Tuskia and others v. Georgia*, представка бр.

14237/07, пресуда ЕCHR, 11.1.2019) Девет професора Државног универзитета у Тбилисију обратило се представком Европском суду за људска права, поводом следећег случаја. Противили су се реформама високог образовања које је, у оквиру националне реформе, покренула универзитетска управа. Дошло је до реорганизације универзитета, па је, сходно важећим правним прописима, председник Грузије именовao вршиоца дужности ректора Универзитета и укинуо аутономно универзитетско тело (Велики академски савет). Два дана заредом група професора се окупљала у згради Универзитета, а полицијски органи су их избацили и први и други дан из зграде. Трећег дана вршилац дужности ректора им је дозволио да одрже састанак у просторији Универзитета. На том састанку, група од двадесетак професора је противправно изабрала ректора и у просторији вршиоца дужности ректора обавестила га о томе, захтевајући његову оставку. Вршилац дужности ректора је напустио објекат, а пар стотина протестаната (професора, других запослених на Универзитету и грађана) су у сали за предавања демонстрирали своје незадовољство. Полиција је закључала врата сале за предавања спречавајући присутне да изађу, па су они били приморани да остану унутра читаву ноћ, све до сутрадан пре подне. Након ових инцидената покренути су и прекршајни поступци пред грузијским правосуђем против групе универзитетских професора, док се од кривичних поступака одустало.

Разматрајући представку, ЕСЉП је поновио свој општи став о томе да право на слободу окупљања представља једно од темељних права демократског друштва, што ствара обавезу да се не тумачи рестриктивно. Истовремено се наглашава да одредба чл. 11. ЕКЉП штити право на мирно окупљање, тако да не обухвата демонстрације у којима организатори и учесници имају насилне намере. Анализирајући случај са становишта примерености употребљене силе у односу према остваривању легитимног циља у демократском друштву, Суд је коначно стао на становиште да у предметном случају није дошло до повреде права на мирно окупљање гарантованог одредбом чл. 11. ЕКЉП. Полицијски органи су показали доста стрпљења приликом једносатног убеђивања групе професора да напусте просторију вршиоца дужности ректора, коју су заузели захтевајући од њега да поднесе оставку и напусти зграду.

Приказани пример нам помаже у разумевању значења вишедневног протеста који се дешава унутар једног објекта, јер га је ЕСЉП третирао у смислу окупљања грађана. У овом, као и у нашем случају, реч је о објекту високошколске установе, што је прва паралела. Но, с друге стране, актуелна српска варијанта окупљања грађана по моделу студентских блокада временски је значајно дуготрајнија, јер обухвата више месеци у континуитету. Осим тога, и територијалну димензију обележава атипичност, с обзиром да се простирала у објектима свих (или готово свих) државних објеката у којима се одвија процес високог образовања.

Трагајући за релевантном праксом Европског суда за људска права, која би могла бити од помоћи за правилно разумевање правне квалификације студентских

блокада, потребно је имати у виду њихов територијални и временски аспект. Јер, реч је о затвореном простору. Уз све уважавање различитих доживљаја објеката у приватној и јавној својини, ипак треба задржати мисаону линију принципијелности. Тим поводом, интересантним се чини став ЕСЉП који је, примера ради, заузет у следећим случајевима. „У предмету Андерсон и други против Уједињеног Краљевства, ЕСЉП је, узимајући у обзир циљ окупљања, стао на становиште да подносиоцима представке забраном уласка у тржни центар на неодређено време због њихових антидруштвених активности није повређена слобода окупљања у смислу чл. 11. ЕКЉП. У предмету Аплеби и други против Уједињеног Краљевства, ЕСЉП је констатовао да тиме што им је приватна компанија забранила окупљање у тржном центру подносиоцима представке није повређена слобода изражавања јер су они имали друге начине да изразе своја уверења изван простора тржног центра“. (Стевандић, 2019, 197)

3.3. Место и време окупљања

Свакако да остаје још увек неразрешена дилема о томе да ли је оправдано модел студентских блокада подводити под „окупљање грађана“, а тек након тога проверити да ли је реч о „мирном окупљању грађана“.

За разумевање истакнуте дилеме, кренимо прво од Закона о јавном окупљању, којим је прописано да се окупљањем сматра „окупљање више од 20 лица ради изражавања, остваривања и промовисања државних, политичких, социјалних и националних уверења и циљева, других слобода и права у демократском друштву“. (Закон о јавном окупљању, 2016, чл. 3. ст. 1) Као што се да приметити, треба да су испуњена два основна услова да би једна скупина грађана могла бити законски третирана кроз радњу окупљања, а то су минималан број и заједнички циљ којих их је окупио и којем теже. У случају студентских блокада претпоставимо да у објектима високошколских установа непрестано борави више од 20 студената, чиме је испуњен први услов. Такође, чињеница је да ангажовани студенти (колоквијално названи блокадери) изражавају, остварују и промовишу одређене циљеве, који јесу државни, политички и социјални. Државни су јер се студентским захтевима инсистира на функционалности државних институција, политички јесу јер се захтева од јавних власти ефикасно институционално деловање поводом истакнутих захтева, док се социјални прозаично називају. Осим тога, у студентским захтевима треба препознати и уставно-политичку синтагму „других слобода и права у демократском друштву“. Сходно изнетом, на први поглед би се рекло да се студентским блокадама задовољавају ова два законска услова за квалификацију „окупљање“. А како није реч о отвореном, већ о затвореном простору, онда се на овај начин изражавања ставова студената и не односе законске одредбе које се тичу обавеза које постоје у случају окупљања на отвореном простору. У раду је већ истакнута ограда да се не бавимо

оним сегментима студентских протеста који се односе на блокаде саобраћајница, мостова, маршева и других манифестација, јер је примарна и искључива пажња фокусирана на блокаде објеката високошколских установа.

Мишљења смо да део правних проблема проистиче и из недовољно јасне одредивости просторне димензије студентских блокада у контексту законских категорија затвореног и отвореног простора. У досадашњим теоријским опсервирањима овог проблема пружана је подршка на рачун квалитета законских решења, у смислу дистанцирања ове две врсте простора, а поводом обавезе пријављивања окупљања. „Будући да обавеза пријаве постоји само за окупљања на отвореном простору, дефинисање „затвореног“ простора представља добро законско решење, јер олакшава њихово разликовање, посебно када је реч о комбинованим просторима“. (Стевандић, 2019, 202) Наведени аутор је у праву поводом изнете оцене законског решења, јер постоји јасно нормативно одређење значења места окупљања, уз посебно прописивање значења затвореног простора. (Закон о јавном окупљању, 2016, чл. 4) Држећи се само питања места окупљања, објекти факултета испуњавају обележја затвореног простора, па самим тим окупљање на овом месту не подлеже законској обавези пријављивања, као што је то случај са отвореним простором.

Законом о јавном окупљању прописана су и ограничења поводом места окупљања, тако што су издвојена посебна места на којима је забрањено окупљање, као што су: здравствене установе, школе, предшколске установе, као и простор испред објеката од стратешког и посебног значаја за одбрану и безбедност Републике Србије. (Закон о јавном окупљању, 2016, чл. 6. ст. 1) Очигледно је да објекти високошколских установа не припадају наведеној законској листи. Међутим, истим законским чланом прописана је забрана окупљања и на „местима на којима се одржавањем окупљања крше људска и мањинска права и слободе других, угрожава морал или на местима која су затворена за јавност“. (Закон о јавном окупљању, 2016, чл. 6. ст. 3) Тим поводом треба указати да се цитираном забрањујућом диспозицијом о месту, истовремено обухватају и начин и последице окупљања. Треба указати и на законски пропис о временској димензији окупљања, који је врло прецизно формулисан: „Јавна окупљања могу се одржавати, по правилу, у времену између 6 и 24 часа.“ (Закон о јавном окупљању, 2016, чл. 7)

3.4. Угроженост права других лица

Дакле, лако је установити да вишемесечне студентске блокаде не задовољавају законски услов који се односи на време окупљања, те нам преостаје размотрити питања људских права других лица која су ван круга студената који су блокирали високошколске установе. У том смислу, треба указати на европски стандард који је већ забележен у домаћој правној литератури о томе да се слобода окупљања „може ограничити само ако је њеним уживањем достигнут посебно висок

праг угрожености права других“ (Стевандић, 2019, 191) Мишљења смо да наведени став произашао из праксе ЕСЉП представља полазну основу и формулу за правилно разумевање студентских блокада у контексту људских права. До које мере може окупљањем доћи до повреде људских права других лица показује нам и случај из судске праксе ЕСЉП *Moreno Gomez protiv Španije*, када је Суд „оценио да је повређено право на приватност (чл. 8. ЕК) подносиоца представке који живи у резиденцијаном делу Валенсије, будући да је, иако су јавне власти предузеле извесне мере из своје надлежности, уживање слободе окупљања у дужем периоду, посебно ноћу, било праћено прекомерном буком.“ (Стевандић, 2019, 191)

Но, вратимо се нашој правној реалности. Под условом да у студентским блокадама препознамо коришћење правом на слободу мирног окупљања у затвореном простору, проверавамо угроженост остваривања људских права других лица. Међу тим правима издвајају се право на високо образовање, право на рад, слобода кретања и право на достојанство. Овом приликом не постављамо питање одговорности за ограничење наведених права других лица, већ да ли је студентским блокадама дошло до њихове угрожености.

Право на високо образовање утемељено је уставном нормом кроз општу формулацију о праву свакога на образовање, уз наглашавање антидискриминаторног приступа високом образовању свих грађана. (Устав Републике Србије, 2006, чл. 71) Уређујући односе у области високог образовања, законодавац је прописао права и обавезе које имају студенти. Уважавајући обраду актуелне теме рада, треба издвојити угроженост одређених права и неиспуњавање одређених дужности. Тако, на пример, поставља се питање да ли је студентима омогућено право на квалитетно школовање (Закон о високом образовању, 2017, чл. 101. ст. 2. т. 1) у условима студентских блокада? У условима блокираности високошколских установа онемогућено је школовање уопште, а камоли квалитетно школовање, тако да се са сигурношћу може рећи да је током трајања блокада ово право остало неостварено, и то на штету свих студената, како оних који су блокирали, тако и оних који нису учествовали у блокирању високошколских установа. На жалост, уобичајена појава стигматизације студената који су припадали категорији тзв. „студената који желе да уче“ истовремено је представљала грубу повреду њиховог права на поштовање личности, достојанства, части и угледа. (Закон о високом образовању, 2017, чл. 101. ст. 2. т. 9) Но, овој врсти повреда били су изложени и наставници који су се јавно противили блокадама, па је довољно илустративно присетити се поражавајућег примера проласка београдског професора уставног права Владана Петрова кроз шпалир студената приликом доласка на седницу Наставно-научног већа Правног факултета у Београду. Тим поводом, проф. Петров је за медије изјавио: „Ниједном професору факултета не бих пожелео оно што се мени синоћ десило, а то је да прође кроз тај шпалир где је било и звиждука и карикатура са мојим ликом.“ Подсећања ради, сама сврха уставних јемстава људских права утврђених Уставом управо служи „очувању

људског достојанства“. (Устав Републике Србије, 2006, чл. 19) Без респекта остала је уставна обавеза коју имају сви да поштују и штите неприкосновеност људског достојанства. (Устав Републике Србије, 2006, чл. 23. ст. 1) Наведени пример носи са собом посебну тежину, јер се десио унутар зграде првог и најстаријег српског правног факултета, док су креатори јавног стуба срама и шпалиристи били студенти права.

С друге стране, када је реч о, Законом о високом образовању, прописаним дужностима студената, приметно је да су се студенти који су блокирали факултете и универзитете оглушили о обавезу поштовања општих аката установе, (Закон о високом образовању, 2017, 2025, чл. 101. ст. 3. т. 2) као што нису поштовали ни права запослених и других студената у високошколској установи. (Закон о високом образовању, 2017, чл. 101. ст. 2. т. 3) Овом непоштовању права запослених кореспондира угрожавање права на рад наставног и ненаставног особља, које је последично обухватило и умањење зарада, као извора породичних буџета запослених.

Студентским блокадама истовремено је угрожена и слобода кретања загарантована одредбом чл. 39. Устава Републике Србије. У различитим ситуацијама и временским периодима студентски пленуми су одлучивали о томе да ли наставно и/или ненаставно особље може улазити у зграде факултета и универзитета, колико се могу задржавати, у којим просторијама и куда се могу кретати унутар зграда које су биле преграђене својеврсним барикадама направљеним од столова, клупа и столица.

4. ЗАКЉУЧАК

Сумирајући спроведено истраживање позиције студентских блокада у нормативном корпусу људских права, намеће нам се запажање да је постојећи домаћи уставни оквир усаглашен са нормативном концепцијом Европске конвенције о људским правима и слободама, а иста опаска иде и на рачун усаглашености поступања Уставног суда Србије са ставовима и стандардима Европског суда за људска права. С друге стране, вишемесечне студентске блокаде су још једном показале колико друштвени живот зна бити богат и изненађујући, па се поставља питање на који начин их је могуће подвести под важеће уставне и законске норме посвећене слободи мирног окупљања.

Општи је утисак да су студенти блокадери, током непрекидног боравка у објектима високошколских установа, били мирни. Зато би се, на први поглед, могло рећи да је реч о мирном окупљању; наравно, под условом да се прихвати становиште да је вишемесечна блокада затвореног простора – окупљање. Тако то изгледа, али само на први поглед. Јер, мирно окупљање подразумева непримењивање метода физичког и психичког насиља, а у крајњем исходу подразумева неугрожавање слобода и права других. Уколико је студентским блокадама дошло до спречавања других лица да остварују Уставом загарантована права која им припадају, онда није тачно да се налазимо на терену мирног окупљања. У раду је указано на проблеме

повреде неколико права других, као што су право на образовање, право на рад, слобода кретања, право на достојанство личности, чиме се додатно потврђује уставно-правна хендикепираност студентских блокада. Чак и када би се превидело да студентске блокаде не задовољавају основне критеријуме слободе мирног окупљања, па да замислимо да оне јесу израз њеног остваривања у затвореном простору – опет се стиже до њихове уставно-правне недопуштености.

За давање правних и вредносних квалификација о студентским блокадама у контексту слободе окупљања значајно је ову слободу довести у везу са правом на изражавање мишљења. Постојање других начина да се коришћењем слободе окупљања јавно изразе мишљења и ставови о одређеним друштвеним проблемима који су тангирали део студентске популације, правну основаност студентских блокада чини спорном. Студентске блокаде излазе из вредносно прихватљивих оквира понашања и услед свакодневних и масовних манифестација различитих облика слободе окупљања на отвореном простору (блокаде саобраћајница, раскрсница, путева, протесне и маратонске шетње, стварање буке...). На свим овим окупљањима на отвореном простору слободно и неометано (уз повремене инциденте) јавно су изражавана мишљења и ставови, уз све безбедносне мере које је осигурала јавна власт. Управо из тих разлога, ефекат студентских блокада високошколских установа није био начин да се изразе мишљења и ставови одређене групе студената. Шира друштвена, како домаћа, тако и инострана јавност, била би потпуно упозната са студентским ставовима и без студентских блокада факултета и универзитета. Из тих разлога овај облик студентских блокада високошколских установа треба разумети као начин да се изврши додатни притисак како би се убедили запослени у тим установама, други студенти и грађани да се прикључе захтевима за испуњавање истакнутих студентских захтева. Односно, како би се блокадним методама (које су по својим ефектима сличне генералном штрајку у високом образовању), извршио политички притисак на државну власт да испуни оно што су студенти захтевали.

Сprovedено истраживање пружа основ за извођење закључка о томе да се студентске блокаде високошколских установа не могу подвести под уставни и законски оквир слободе мирног окупљања. Оне су изашле из правне сфере већ првих пар дана након што су започеле, тако да се њихова квалификација своди на противуставно и противзаконито понашање једног броја студената на факултетима. Евидентна толерантност и стрпљивост јавних власти према организаторима и учесницима студентских блокада представљала је и својеврсни тест поштовања слободе у демократском друштву. Од оног тренутка када је постало очигледно да ће доћи до озбиљног угрожавања људских права других лица и националног система високог образовања, толерантност јавне власти постала је несразмерна услед опасности од наступања великих штетних последица по општи друштвени интерес и државно-правни поредак у целини.

ЛИТЕРАТУРА

Ђорђевић, С., 2010., *О Митровданском уставу*, Крагујевац: Институт за правне и друштвене науке Правног факултета Универзитета у Крагујевцу;

Ђурђевић, Н., 2009., *Слобода окупљања према Европској конвенцији о људским правима и Повељи о основним правима ЕУ*, Правни систем Србије и стандарди ЕУ и Савета Европе, Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, стр. 479-493;

Крстић, И., Маринковић, Т., 2016, *Европско право људских права*, Београд: Савет Европе, Канцеларија у Београду;

Стевандић, Д., 2019, *Границе слободе окупљања – стандарди Европског суда за људска права*, Анали Правног факултета у Београду, LXVII(1), стр. 193-221;

Слобода мирног окупљања у пракси Европског суда за људска права, 2020., Подгорица: Акција за људска права;

Прописи и судске одлуке

Устав Републике Србије, „Сл. гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021;

Закон о високом образовању, „Сл. гласник РС“, бр. 88/2017, 73/2018, 27/2018 – др. закон, 67/2019, 6/2020 – др. закони, 11/2021 – аутентично тумачење, 67/2021, 67/2021 – др. закон, 76/2023 и 19/2025);

Закон о јавном окупљању, „Сл. гласник РС“, бр. 6/2016;

Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са Протоколом број 11, Протокола уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 4 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода којим се обезбеђују извесна права и слободе који нису укључени у Конвенцију и Први протокол уз њу, Протокола број 6 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне, Протокола број 7 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода, Протокола број 12 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода и Протокола број 13 уз Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода о укидању смртне казне у свим околностима, „Сл. лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. И „Сл. гласник РС – Међународни уговори“, бр. 12/2010 и 10/2015;

Tuskia and others v. Georgia, представка бр. 14237/07, пресуда ECHR, 11.1.2019;

Srdjan ĐORĐEVIĆ, Ph.D

Full Professor, University of Kragujevac, Faculty of Law, Republic of Serbia,
sdjordjevic@jura.kg.ac.rs ORCID: 0000-0002-7005-1810.

Nikola IVKOVIĆ, Ph.D

Assistant Professor, University of Kragujevac, Faculty of Law, Republic of Serbia,
nivkovic@jura.kg.ac.rs ORCID: 0000-0002-9064-8702.

STUDENT BLOCKADES IN SERBIA AND HUMAN RIGHTS

Summary

The richness of real life constantly forces us to reconsider our understanding of the current legal norms in the field of human rights. Serbian society faced such challenges, especially during the famous student blockades last year and this year. In the turbulent mass of social turmoil, intractable problems of conflict between individual human rights appeared on the scene of the political and legal order, which represents inspiring research material; for questioning and reconsidering the power of the legal order to resolve them with existing regulations. For these reasons, it seemed acceptable to the authors to engage in an analysis of the state of human rights "on the ground" and within the formal framework of legal norms. Several months of social life burdened by student blockades and protests reveal the true extent of the legal order's (in)ability to establish the sustainability of the application of its own rules on respect for individual human rights when their implementation is threatened. The authors assume that the results of the research will lead us to the field of value-based re-examination of the current legal order, especially when it comes to its implementation. In addition, it is to be expected that certain inconsistencies in the existing concept of human rights will be observed.

Key words: student blockade, plenum, human rights, constitution, justice.

